

Struktura i styl Księgi Estery. Przyczynek do tematu

The Structure and Style of the Book of Esther – A Contributive Analysis

Każde dzieło literackie posiada swoją wewnętrzną kompozycję, którą można by nazwać strukturą dzieła. Jest to rodzaj zależności między poszczególnymi elementami utworu. Można by ją opisać jako pewien rodzaj konstrukcji, będącej oparciem dla treści dzieła. Tę wewnętrzną kompozycję zamierzył autor dzieła, zaś rolą badacza jest ustalenie jej dynamiki. Eliminacja jakiegось części struktury literackiej wpływa na niepełne odczytanie samego utworu. Z kolei niewłaściwe wyznaczenie granic tej wewnętrznej kompozycji wpłynie na błędne odczytanie przesłania dzieła. Jest więc rzeczą oczywistą, że wydobycie struktury literackiej dzieła skutkuje poprawnym odczytaniem jego sensu.

Księga Estery jako część Biblii należy do dziedzictwa ludzkości i jako dzieło literackie ma także swoją wewnętrzną strukturę. Pomijając w tym miejscu kwestię autorstwa Bożego, wypada zaznaczyć, że rozpoznanie wewnętrznej struktury Księgi nie jest sprawą prostą. Dzieje się tak z kilku powodów. Po pierwsze, Księga Estery dotrwała do naszych czasów w dwóch wersjach językowych: hebrajskiej i greckiej. Tekst grecki nie jest jednak tylko prostym tłumaczeniem tekstu hebrajskiego, ponieważ zawiera partie, które są nieobecne w wersji masoreckiej. Te fragmenty Księgi zwyczajowo przyjęło się określać jako tzw. dodatki. Jest ich siedem (łącznie z kolofonem). Samemu problemowi tych partii tekstu Księgi Estery zostanie poświęcony oddzielny akapit w dalszej części artykułu. Po drugie, wersja grecka Księgi Estery dotrwała do naszych czasów w dwóch wariantach tekstu. Pierwszy z nich jest nazywany zwyczajowo Tekstem Alfa (AT) i jest reprezentowany przez takie manuskrypty biblijne, jak: 19, 93a, 108b, 319, 392. Drugi wariant tekstu greckiego jest znany jako wersja obecna w Septuagincie (LXX). Czasem określa się go jako Tekst Beta (BT). Obydwa warianty greckie nie są jednak ze sobą tożsame, ponieważ AT nie zawiera kilku fragmentów, które są obecne w wersji

LXX. Dotyczy to m.in. relacji o ukaraniu dwóch eunuchów Bigtana i Teresza, zawartej w Est 2, 21–23 (obecna w LXX, brak w AT) oraz wzmianki o sporządzeniu listu przez Esterę i jej krewnego Mardocheusza, ustanawiającego święto Purim (w LXX Est 9, 29–32, brak tego fragmentu w AT). Tekst Alfa nie zawiera ponadto kolofonu, który jest obecny w wersji LXX (jako Est 10, 31). Są również fragmenty, które wersja AT rozbudowuje w stosunku do analogicznych partii LXX. Wszystkie te powody razem wzięte nie ułatwiają zadania wyznaczenia struktury literackiej Księgi Estery. Będąc precyzyjnym, należałoby mówić o wewnętrznej kompozycji Księgi w wersji masoreckiej, greckiej w wariancie AT oraz greckiej w wariancie LXX. Zważywszy na ograniczenia niniejszego artykułu, pozostawimy tak dokładną analizę struktur Księgi w wyżej wymienionych wariantach, ograniczając się do przedstawienia koncepcji zaprezentowanych przez wybitnych badaczy Księgi Estery.

Przegląd propozycji

Sięgając po naukowe wyniki egzegezy Księgi Estery, spotykamy kilka propozycji dotyczących jej struktury literackiej. Do najważniejszych koncepcji należy zaliczyć teorie M. Foa, Fr. Busha, J.D. Levensona, D. Reid oraz ideę upadku.

Michael Fox był profesorem na Uniwersytecie w Wisconsin – Madison. Uczony ten zaproponował, aby w lekturze Księgi Estery zwrócić uwagę na uczty, o których ona wzmiankuje. Jego zdaniem kluczowym terminem, który pojawia się w masoreckim tekście Księgi, jest pojęcie **עמ:רמדה** (*mišteh*), oznaczające picie, spożywanie napojów, ucztę lub bankiet¹. To ten termin decydowałby o wewnętrznej dynamice Księgi Estery. Okazuje się bowiem, że Księga ta wzmiankuje o 10 ucztach:

- I. Uczta Aswerusa dla książąt (Est 1, 2–4).
- II. Uczta Aswerusa dla mieszkańców Suzy (Est 1, 5–8).
- III. Uczta Waszti dla kobiet (Est 1,9).
- IV. Uczta na powitanie Estery (Est 2,18).
- V. Uczta króla i Hamana (Est 3,15).
- VI. Pierwsza uczta Estery dla króla i Hamana (Est 5, 1–8).
- VII. Druga uczta Estery dla króla i Hamana (Est 7, 1–9).

¹ Zob.: L. Koehler, W. Baumgartner, J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1, Warszawa 2013, s. 614.

- VIII. Świętowanie Żydów po awansie Mardocheusza (Est 8,17).
- IX. Pierwsze świętowanie Żydów z okazji Purim – 14 Adar (Est 9,17.19).
- X. Drugie świętowanie Żydów z okazji Purim – 15 Adar (Est 9,18).

Uważna analiza fragmentów przedstawiających te 10 uczt pozwala stwierdzić, że dwie pierwsze z nich (nr I i II) oraz dwie ostatnie z nich (nr IX i X) są względem siebie paralelne. Biesiada zorganizowana dla książąt całego państwa (na schemacie nr I) odpowiada celebracji Purim na prowincji (nr IX), natomiast ucztą dla mieszkańców stolicy (nr II) odpowiada świętowaniu przez Żydów w Suzie (nr X). Fox zauważa również kontrast między relacją o wspólnym ucztowaniu przez Aswersona i Hamana (na schemacie nr V) a radością i przyjęciem zorganizowanym przez Żydów z okazji awansu Mardocheusza (na schemacie nr VIII). Te dwie ostatnie ucztę są względem siebie przeciwstawne. Jedna bowiem została zorganizowana przez prześladowców żydowskich wobec prerażenia Izraela, druga z nich została zainicjowana przez tych, którzy mieli zostać unicestwieni po pokonaniu Hamana będącego prześladowcą Izraela. Z kolei ucztę Estery (na schemacie nr VI i VII) są ze sobą powiązane i jest możliwe, że stanowią one koniec i początek dla wymienienia przez hagiografa par uczt otwierających i zamykających całe dzieło (chodzi o ucztę nr I i IX oraz II i X)².

Michael Fox zauważa również, że cała Księga Estery posiada wewnętrzną logiczną kompozycję. Stanowi ją wstęp, rozwinięcie i zakończenie całego dzieła. Podział na poszczególne części przedstawia się jego zdaniem następująco³:

A. Wstęp:

Akt 1: Est 1, 1–22 Królowa Waszti odrzucona.

Akt 2: Est 2, 1–23 Estera zostaje królową; Mardocheusz odkrywa spisek.

B. Rozwinięcie:

Akt 3: Est 3, 1–15 Plan Hamana i dekret przeciw Żydom.

Akt 4: Est 4, 1–17 Mardocheusz prosi Esterę o udanie się do króla.

Akt 5: Est 5, 1–8 Estera udaje się do króla. Jej pierwsza ucztę.

² Por.: M. Fox, *Character and Ideology in the Book of Esther*, Columbia 1991, s. 157.

³ Por.: tamże, s. 155–156.

Akt 6: Est 5,9–6,14 Poniżenie Hamana a wywyższenie Mardocheusza.

Akt 7: Est 7, 1–10 Drugie przyjęcie Estery. Odrzucenie Hamana.

Akt 8: Est 8, 1–8 Nagroda i autorytet Mardocheusza.

Akt 9: Est 8, 9–17 Powtórny dekret króla.

Akt 10: Est 9, 1–19 Walki w miesiącu Adar.

C. Zakończenie:

Akt 11: Est 9, 2–32 Ustanowienie Purim.

Akt 12: Est 10, 1–3 Epilog.

W przedstawionej wyżej koncepcji zauważalny jest podział Księgi na trzy części, zgodny z zasadniczym sposobem tworzenia opowiadania. Ma ono bowiem wstęp, rozwinięcie i zakończenie. Co ciekawe, całość została podzielona na 12 aktów, tworzących niezależne jednostki tematyczne. Z kolei wstęp i zakończenie składają się z takiej samej liczby aktów, tj. na każdą z tych części przypadają po dwa. Środkową część takiej struktury Księgi Estery stanowi 8 niezależnych jednostek. Podział tak wyznaczonej kompozycji Księgi na dwie części przebiega między jednostką 6 a 7, czyli między perykopami traktującymi o wywyższeniu Mardocheusza, oprowadzanego na koniu królewskim przez Hamana, a ujawnieniem przez Esterę spiskowca Hamana podczas uczty z królem. W tak zaprezentowanej strukturze Księgi te partie stanowiłyby punkt kulminacyjny. Poprzedzające akty od 1 do 5 prowadziłyby do tego momentu, natomiast jednostki od 8 do 12 stanowiłyby konsekwencję odrzucenia Hamana i wywyższenia Mardocheusza.

Inny z uczonych, Frederic Bush, zaproponował podział treści Księgi Estery na podstawie kluczowych momentów narracji. Te punkty zwrotne w treści zostały opisane jako: wprowadzenie, problem, postanowienie, ostateczne rozwiązanie i konkluzja⁴. W tak podzielonej treści Księgi jedno wydarzenie jest traktowane jako rezultat poprzedzającego epizodu, a staje się bodźcem do kolejnego. Struktura Księgi Estery w tej propozycji przedstawia się następująco:

⁴ Por.: F. Bush, *Ruth/Esther*, Nashville – Dallas – Mexico City – Rio de Janeiro 1996, s. 301–304.

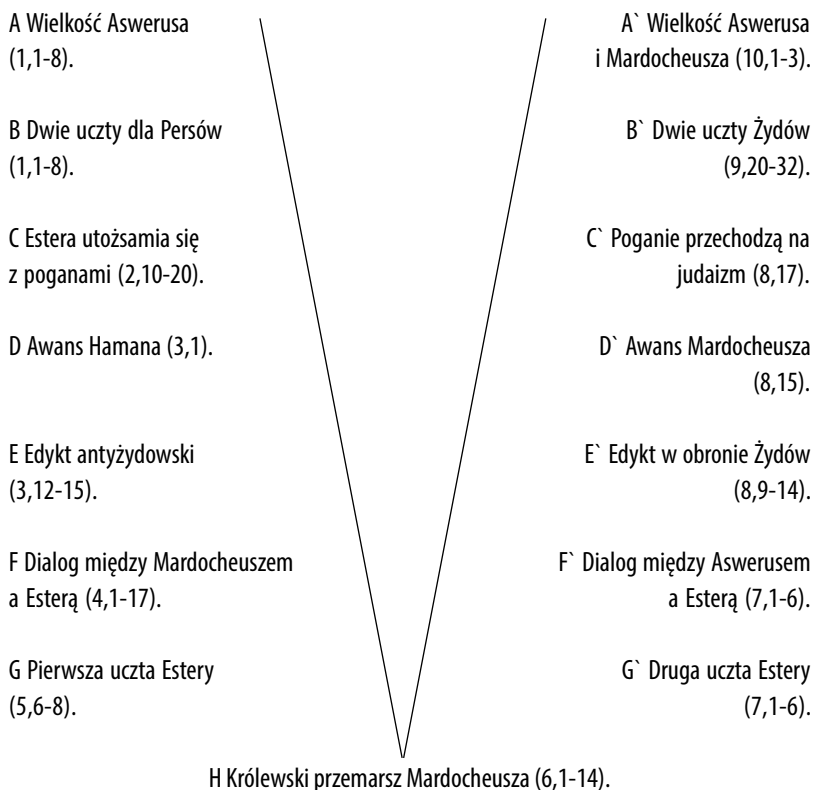
Rola w strukturze	Wzajemne relacje	Sigla	Treść Księgi
	<p>wydarzenie ←</p> <p>↓</p> <p>rezultat ← wydarzenie ↓</p> <p>↓</p> <p>bodziec ← rezultat ↓</p> <p>↓</p> <p>odpowiedź ← wydarzenie ↓</p> <p>↓</p> <p>rezultat</p> <p>↓</p> <p>dygresja ←</p>	<p>1,1-9</p> <p>1,10-22</p> <p>2,1-4</p> <p>2,5-11</p> <p>2,12-18</p> <p>2,19-23</p>	<p>Król Asverus wydaje 2 uczy dla książąt i mieszkańców Suzy.</p> <p>Królowa Waszti zostaje odrzucona z powodu odmowy przyjęcia do króla.</p> <p>Asverus decyduje o poszukiwaniu nowej królowej.</p> <p>Wzmianki o Esterze i Mardocheuszu. Estera zabrana do haremu.</p> <p>Estera wybrana królową.</p> <p>Mardocheusz odkrywa spisek i informuje o tym Esterę.</p>
	<p>bodziec ↓</p> <p>↓</p> <p>bodziec ← odpowiedź ↓</p> <p>↓</p> <p>odpowiedź ← bodziec ↓</p>	<p>3,1-6</p> <p>3,7-11</p> <p>3,12-15</p>	<p>Haman awansowany przez króla. Mardocheusz odmawia pokłonu, co skutkuje postanowieniem zagłady Żydów.</p> <p>Dzięki kłamstwom Haman uzyskuje zgodę króla na zagładę Żydów.</p> <p>Haman wydaje dekret o zagładzie i rozsyła go do wszystkich części imperium.</p>
	<p>wydarzenie ← odpowiedź ↓</p> <p>↓</p> <p>rezultat ← bodziec ↓</p> <p>↓</p> <p>bodziec ← odpowiedź ↓</p> <p>↓</p> <p>odpowiedź ← bodziec</p>	<p>4,1-3</p> <p>4,4</p> <p>4,5-9</p> <p>4,10-17</p>	<p>Mardocheusz i Żydzi lamentują. Mardocheusz postanawia udać się do Bramy Królewskiej.</p> <p>Mardocheusz odmawia przyjęcia ubrania posłanego mu przez Esterę.</p> <p>Estera zadaje pytanie o przyczynę odmowy przyjęcia ubrania. Mardocheusz informuje ją o postanowieniu wydanym przez Hamana.</p> <p>Estera zgadza się pójść do króla w sprawie swego ludu. Rozkazuje Mardocheuszowi i wszystkim Żydom podjęcie postu w jej intencji.</p>

	<p>wydarzenie ← odpowiedź</p> <p>↓</p> <p>rezultat ← wydarzenie</p> <p>↓</p> <p>wydarzenie ← rezultat</p>	<p>5,1-2</p> <p>5,3-5a</p> <p>5,5b-8</p>	<p>Trzeciego dnia Estera wybiera się do króla i uzyskuje audiencję.</p> <p>Estera zaprasza króla i Hamana na ucztę.</p> <p>Podczas przyjęcia wydanego przez siebie zaprasza króla i Hamana na ucztę następnego dnia.</p>
	<p>bodziec ← rezultat ←</p> <p>↓</p> <p>odpowiedź ← rezultat</p> <p>↓</p> <p>bodziec</p> <p>↓</p> <p>odpowiedź ← wydarzenie</p> <p>↓</p> <p>rezultat</p> <p>↓</p> <p>wydarzenie ←</p>	<p>5,9-14</p> <p>6,1-3</p> <p>6,4-10</p> <p>6,11</p> <p>6,12-14</p>	<p>Hamana wpada w furię z powodu zachowania Mardocheusza i za radą żony przygotowuje narzędzie kary, aby powiesić Żyda.</p> <p>Nie mogąc spać, król czyta kroniki i dowiaduje się, że nie nagrodzono Mardocheusza.</p> <p>Hamana przybywa do króla i otrzymuje rozkaz uhonorowania Mardocheusza.</p> <p>Hamana honoruje Mardocheusza.</p> <p>Hamana w hańbie powraca do domu. Żona i przyjaciele sugerują jego rychły upadek.</p>
	<p>↓</p> <p>rezultat ← wydarzenie</p> <p>↓</p> <p>bodziec ← rezultat</p> <p>↓</p> <p>odpowiedź ← wydarzenie</p>	<p>7,1-6a</p> <p>7,6b-8b</p> <p>7,8c-10</p>	<p>Podczas uczy Estera ujawnia zamiary Hamana wobec jej ludu.</p> <p>Król opuszcza pomieszczenie w gniewie. Po powrocie spotyka Hamana rzuconego przed swoją żoną.</p> <p>Król rozkazuje powiesić Hamana na drzewie zgodnie z zamiarami powziętymi wobec Mardocheusza.</p>

	<p>bodziec ← rezultat</p> <p>↓</p> <p>odpowiedź ← bodziec</p> <p>↓</p> <p>bodziec ← wydarzenie ← odpo.</p> <p>↓</p> <p>rezultat</p> <p>↓</p> <p>odpowiedź ←</p>	8,1-2	Mardocheusz przychodzi do króla, otrzymuje urząd Hamana i jego posiadłość.
		8,3-8	Estera prosi króla o odwołanie dekretu wydanego przez Hamana.
		8,9-14	Mardocheusz pisze powtórny dekret zezwalający Żydom na obronę, gdy zostaną zaatakowani.
		8,15-17	Mardocheusz wychodzi od króla uhonorowany. Żydzi w Suzie świętują.
		9,1-5	Opis walk 13 Adar.
	<p>wydarzenie ←</p> <p>↓</p> <p>wydarzenie</p> <p>↓</p> <p>rezultat ← bodziec</p> <p>↓</p> <p>wydarzenie ← odpowiedź</p> <p>↓</p> <p>rezultat ←</p>	9,6-15	W twierdzy Suza Żydzi zabijają 500 mężczyzn. Król zezwala na kolejny dzień obrony. 14 Adar zabitych 300 ludzi.
		9,16-19	Opis świętowania w Suzie i na prowincji.
		9,20-22	Mardocheusz nakazuje świętować Żydom i przysłać sobie prezenty.
		9,23-28	Żydzi otrzymują nakaz obchodzenia Purim. Ustanowienie święta.
		9,29-32	List napisany przez Esterę dotyczący tych samych wydarzeń.
		10,1-3	Król nakazuje uhonorować Mardocheusza i zapisać to w kronikach.

Kolejny z uczonych, Jon Douglas Levenson, zaproponował inną strukturę Księgi. W jego ujęciu dzieło ma kompozycję koncentryczną, tzn. jest obecny w nim punkt kulminacyjny, ku któremu zmierzają wydarzenia poprzedzające. Zaś wypadki następujące po tym punkcie szczytowym dzieła są już tylko jego konsekwencją. Levenson zauważa, że owym punktem kulminacyjnym dzieła są wydarzenia opisane w szóstym rozdziale. Ta część Księgi jest zwiastunem ostatecznego zdegradowania Hamana, które zostaje przedstawione w rozdziale

kolejnym. Zaś uhonorowanie Mardocheusza poprzez przejazd na królewskim koniu zapowiada jego triumf. Oznaki władzy królewskiej zastosowane wobec Żyda (szata królewska, koń ze stadniny króla oraz korona na głowie) są zapowiedzią jego wywyższenia w dalszej części Księgi⁵. Stąd też wydarzenia rozdziału szóstego mają tak istotne znaczenie. J.D. Levenson proponuje następujący podział treści Księgi Estery⁶:

Już pobieżne spojrzenie na powyższy diagram pozwala stwierdzić pewną symetrię. Jedno wydarzenie z części poprzedzającej Est 6 odpowiada analogicznemu wydarzeniu z drugiej partii Księgi. Opis potęgi Aswerusa (A) harmonizuje z relacją o wielkości Aswerusa i Mardocheusza z zakończenia Księgi (A`). Dwie uczyty wydane przez króla dla książąt i mieszkańców Suzy (B) znajdują swoje

⁵ Por.: Ł. Gryś, *Groźba zagłady Izraela w Księdze Estery*, Gniezno 2014, s. 194–197.

⁶ Zob.: J.D. Levenson, *Esther: A Commentary*, Louisville 1997, s. 8.

lustrzane odbicie w dwóch biesiadach Żydów po wygranych walkach z wrogami (B'). Stwarzaniu pozorów przez Esterę, że jest jedną ze zwyczajnych kobiet zamieszkujących pogańskie imperium (C) jest przeciwstawiona relacja o tym, że niektórzy z pogan stają się prozelitami (C'). Wywyższeniu Hamana (D) odpowiada opis awansu Mardocheusza (D'). Relacja o dekreście dotyczącym zagłady Żydów (E) znajduje swoje dopełnienie w opisie wydania rozporządzenia zezwalającego Żydom na obronę w dniu, gdy zostaną zaatakowani (E'). Opis rozmowy między Mardocheuszem a Esterą (F) ma swoje odbicie w relacji o dialogu Aswerusa i Estery (F'). Pierwsza uczta przygotowana przez Esterę dla króla i Hamana (G) jest symetryczna wobec drugiego przyjęcia królowej dla tych samych osób (G'). Relacja o przejeździe Mardocheusza na koniu prowadzonym przez Hamana jest wyjątkowa, ponieważ autor natchniony nie umieścił w Księdze żadnego wydarzenia, które mogłoby być lustrzanym odbiciem wydarzeń rozdziału szóstego. Gdyby podobne zdarzenie zostało umieszczone w Księdze Estery, to mogłoby ukazywać u honorowanie Hamana prowadzonego przez Mardocheusza. Ponieważ brak takiego opisu w Księdze, relację Est 6 należy bezsprzecznie uznać za punkt kulminacyjny całej Księgi.

Jak zauważa autor tej propozycji podziału treści Księgi Estery, nie jest to symetria idealna⁷. Okazuje się bowiem, że jeśli chodzi o podział ilościowy materiału Księgi, to jeden fragment z części poprzedzającej rozdział szósty pozostaje w relacji z dwoma wydarzeniami, które w drugiej części Księgi znajdują się w różnych rozdziałach. Istnieje również zależność odwrotna, tj. ten sam materiał z drugiej części Księgi Estery jest zastosowany jako lustrzane odbicie wydarzeń z pierwszej części, które zostały umieszczone w różnych miejscach dzieła. Dotyczy to fragmentu Est 1, 1–8 (na schemacie wykorzystany do wydarzeń oznaczonych literami A oraz B), któremu znaczeniowo odpowiadają dwa różne fragmenty z Est 10, 1–3 (A') oraz Est 9, 20–32 (B'). Drugim przykładem jest Est 7, 1–6 oznaczony na diagramie F' i G', z którym pozostają w relacji dialog Mardocheusza z Esterą z Est 4, 1–17 (oznaczony jako F) oraz pierwsza uczta przygotowana przez Esterę dla króla i jego dostojnika (oznaczona symbolem G) z Est 5, 6–8.

Przyglądając się uważnie schematowi zaproponowanemu przez J.D. Levensona, można stwierdzić, że każde z wydarzeń oznaczonych

⁷ Por.: tamże, s. 7.

litrami od A do G z pierwszej części Księgi pozostaje w relacji ze zdarzeniem z drugiej części dzieła (symbole od G` do A`). Poszczególne wydarzenia od G` do A` stanowią odwrócenie tego, co zostało zaprezentowane wcześniej. Opis znaczenia króla i Mardocheusza (A`) jest przeciwieństwem relacji o potędze samego tylko Aswerusa (A). Fragment o dwóch ucztach Żydów po zwycięstwie nad wrogami (B`) jest odwróceniem opisu radości Persów ucztujących z królem (B). Najwyraźniej to odwrócenie kolei losu widać przy opisie awansu społeczno-politycznego. W pierwszym wypadku dotyczył on Hamana (D), w drugim – Mardocheusza, jego dawnego wroga (D`). Podobnie wyrazistym momentem w Księdze jest tekst dotyczący wydania dekretu skierowanego przeciw Żydom (E). Jego przeciwieństwo stanowi dekret zezwalający rodakom Estery na obronę w dniu, gdy zostaną zaatakowani (E`).

W kontekście tej analizy struktury Księgi Estery istotne znaczenie posiada wyrażenie **נְהַפְּוֹחֵהּ הַשָּׂא**, (*nahăpôkhû*). Jest ono zawarte w Est 9,1. Bywa tłumaczone jako *zmieniło się wszystko*. Według Levensona jest to słowo-klucz do zrozumienia tego, o czym traktuje Księga⁸. Rzeczywiście w swojej wymowie podkreśla dzieło to odmianę położenia ludu Izraela, który choć przeznaczony na zagładę, ostatecznie dostąpił ocalenia. W świetle sformułowania o odwróceniu wszystkie wydarzenia oznaczone symbolami G` – A` ze schematu struktury Księgi Estery zaproponowanego przez Levensona stanowią odwrócenie zdarzeń oznaczonych tam literami A do G. Hebrajskie wyrażenie zawarte w Est 9,1 pochodzi od rdzenia **הִפֵּה**, oznaczającego *zmienić, odwrócić się*⁹. Wskazuje ono, że wiele wydarzeń opisanych w Księdze Estery (zwłaszcza w pierwszych jej rozdziałach) ma swoje odpowiedniki w dalszych partiach Księgi. Analogie te są skonstruowane na zasadzie lustrzanego odbicia, np. fragment opisujący powodzenie w realizacji planów wroga Żydów odpowiada opisowi wydarzeń pomyślnych dla ludu Bożego.

Uważna analiza Księgi Estery pozwala zauważyć inne z par zdarzeń powiązanych ze sobą na zasadzie odwrócenia. Zestawia je poniższa tabela¹⁰:

⁸ Por.: tamże, s. 8.

⁹ Zob.: L. Koehler, W. Baumgartner, J. J. Stamm, dz. cyt., t. 1, s. 241.

¹⁰ Por.: Ł. Grys, dz. cyt., s. 279.

wydarzenie	odwrócenie
Awansowanie Hamana przez króla i polecenie oddawania mu czci (Est 3,1-2)	Awansowanie Mardocheusza i odbieranie przez niego uznania od rodaków (Est 9,3-4; 10,3)
Zdjęcie sygnetu z ręki i wręczenie go Hamanowi (Est 3,10)	Zdjęcie sygnetu z ręki po odebraniu go Hamanowi i przekazanie go Mardocheuszowi (Est 8,2a)
Wyjście Mardocheusza na środek miasta i publiczny lament z rozdartej odzieży (Est 4,1)	Wyjście Mardocheusza od króla w pięknym ubraniu (Est 8,15a)
Relacja hagiografa o reakcji Żydów w państwach Aswerusa na wieść o groźbie zagłady (Est 4,3)	Relacja hagiografa o radości Żydów w królestwie na wiadomość o powtórnym dekreście zezwalającym Żydom na możliwość obrony (Est 8,17a)
Słowa Zeresz i przyjaciół Hamana o tym, by wznosił drzewo dla Mardocheusza (Est 5,14)	Proroctwo przyjaciół i żony perskiego urzędnika o rychłym jego upadku (Est 6,13b-14)
Podanie wymiarów drzewa przygotowywanego dla Mardocheusza (Est 5,14)	Wzmianka o wysokości drzewa, na którym zawieszono Hamana (Est 7,9-10)
Plany króla, aby uhonorować tajemniczego człowieka poprzez ubranie go po królewsku i obwiezienie go po placu miejskim (Est 6,6-9)	Relacja hagiografa o smutku Hamana po obwiezieniu ubranego po królewsku i siedzącego na koniu władcy Mardocheusza (Est 6,11-12)

Inna z badaczy, Debra Reid, zauważa ponadto analogie między sporządzeniem edyktu zezwalającego na przeprowadzenie zagłady Żydów w oznaczonym czasie (Est 3,12) a przygotowaniem i ogłoszeniem powtórnego rozporządzenia umożliwiającego ludowi Bożemu stanięcie we własnej obronie, gdy zostanie zaatakowany (Est 8, 9–10a). Jej zdaniem istnieje podobieństwo między wzmianką o tym, że miasto Suza początkowo było w rozterce, gdy ogłoszono dekret królewski (Est 3,15) a wyrażeniem o tym, że wszyscy mieszkańcy Suzy cieszyli się po wyjściu Mardocheusza od króla (Est 8, 14–15b)¹¹.

Taki układ materiału w Księdze Estery ma swoje znaczenie. Obecność wyrażenia *nahăpôkhû* pozwala zauważyć nie tylko, że każde wydarzenie opisane w Księdze ma swoje konsekwencje, ale że także

¹¹ Por.: D. Reid, *Esther. An Introduction and Commentary*, Downers Grove 2008, s. 36.

niegodziwe zamiary wobec Żydów obracają się ostatecznie przeciwko temu, od którego wyszły. Można tę refleksję wyrazić maksymą, że zło zawsze wraca jak bumerang. Wreszcie obecność sformułowania o tym, że *zmieniło się wszystko* (por. Est 9,1) pozwala odkryć w opowieści przedstawionej w Księdze Estery Boga. W tekście masoreckim Księgi nie ma żadnej wzmianki o Bogu. Czytając tamten tekst można by dojść do wniosku, że historia opisana w Księdze jest jedną z wielu świeckich opowieści. Myśl o tym, że jednak Bóg jest Bohaterem Księgi, odkrywa się dzięki wprowadzeniu sformułowania *nahăpôkhû*. Okazuje się bowiem, że Żydzi, którym groziło unicestwienie, nie mieli takich możliwości, by sami doprowadzić do odwrócenia biegu wydarzeń. Nawet Estera, która nie ujawniała swego pochodzenia małżonkowi, idąc do niego, nie była pewna swego losu, mino że była królewską żoną (por. Est 4, 10–11). Hagiograf stosując w tekście wyrażenie *nahăpôkhû* oraz konstruując całą Księgę przy wykorzystaniu motywu lustrzanego odbicia niektórych z wydarzeń, ukierunkowuje czytelnika na to, by dostrzegł rękę Boga czuwającego nad biegiem historii świata. Zresztą sam rdzeń **נפל** obecny w wielu miejscach Starego Testamentu wskazuje wtedy, kiedy jest używany na zaangażowanie się kogoś potężniejszego od osób przedstawianych jako bohaterowie konkretnego opisu¹².

Istotną rolę w konstrukcji Księgi Estery pełni rdzeń **נפל** oznaczający *upadanie*¹³. Hagiograf wielokrotnie w Księdze stosuje ten rdzeń. Po raz pierwszy pojawia się w opisie awansu Hamana. Od odmowy upadnięcia przed tym urzędnikiem przez Mardocheusza rozpoczyna się prześladowanie Żydów (por. Est 3, 1–6). Sam zresztą Haman pragnie, by przed nim padano, okazując w ten sposób mu szacunek. Po raz drugi Żyd nie pokłonił się przed urzędnikiem, gdy ten wychodził z pałacu, co było powodem wydania decyzji o postawieniu narzędzia kary dla krnąbrnego Żyda (por. Est 5, 9). Wreszcie Zeresz i jego przyjaciele podpowiadają Hamanowi, że jeśli już zaczął się upokarzać przed opiekunem Estery, to z pewnością całkiem przed nim upadnie (por. Est 6,13). Zapowiedź najbliższych urzędnika realizuje się dosłownie, gdy Haman podczas bankietu wydanego przez Esterę upada przed nią, aby błagać o ocalenie swojego życia, ponieważ zauważył, że król podjął już decyzję co do jego osoby (por. Est 7, 8). Ten ostatni

¹² Por.: K. Seybold, **נפל**, [w:] *Theological Dictionary of the Old Testament*, G.J. Botterweck – H. Ringgren, Grand Rapids 1974–2006, vol. 3, s. 426–427.

¹³ Zob.: L. Koehler, W. Baumgartner, J.J. Stamm, dz. cyt., t. 1, s. 667.

upadek opisany przez Est 7, 8 jest zapowiedzią jego rychłego końca. Hagiograf, zatrzymując się nad upadkiem perskiego dostojnika, odczytuje to jako ironię losu, ponieważ ten, który chciał, aby przed nim padano na twarz, teraz sam miał upaść¹⁴. Zastosowanie rdzenia נפל w Księdze Estery jest kluczowym dla jej interpretacji, ponieważ ukazuje odmianę w położeniu Żydów i ich wroga. Ten, który wymagał względem siebie, by przed nim padano na twarz, w końcu musiał upaść przed Żydówką. Doskonale wyraża ono również ideę odwrócenia wydarzeń, dobrze zauważalną w konstrukcji Księgi Estery.

Problem tzw. greckich dodatków

Podjmując się ustalenia struktury literackiej Księgi Estery w celu właściwej jej interpretacji, badacze napotykają poważny problem. Sprawa dotyczy podejścia do tzw. greckich dodatków do tej Księgi. Jak zaznaczono na wstępie niniejszego artykułu, posiadane wersje językowe Księgi Estery nie są ze sobą tożsame. Różnica nie dotyczy tylko kwestii przekładu, tak że jedna z nich byłaby napisana po hebrajsku, a druga – po grecku. Dwie wersje greckojęzyczne nie są zwyczajnie przekładami tekstu hebrajskiego, ponieważ zawierają partie tekstu natchnionego, których brak w wersji hebrajskiej. Te fragmenty Księgi zwyczajowo przyjęło się określać mianem greckich dodatków do Księgi. Określenie to może jednak być mylące, ponieważ sugeruje, że oryginał Księgi Estery miałby być sporządzony po hebrajsku, a następnie miano by podczas przekładu na grekę włączyć te właśnie partie tekstu. Z pewnością trudno sprecyzować moment włączenia tych fragmentów greckich: nie wiadomo, czy zostały one dopisane przy tłumaczeniu na grekę przez tłumacza, czy też mają inne autorstwo. W niniejszym artykule nie rozstrzygamy daty powstania tych partii tekstu greckiego. Jest to temat zasługujący na oddzielny artykuł. Wreszcie nazwa *dodatki greckie* sugeruje również, że oryginałem Księgi Estery miałby być tekst hebrajski. Również kwestii oryginalności którejś z wersji Księgi Estery nie rozstrzygamy w tym miejscu. Używając sformułowania *dodatki greckie do Księgi Estery*, warto pamiętać o wyżej wymienionych uwagach. Z kolei nazwy *dodatki greckie* bądź *uzupełnienia* zostały powszechnie przyjęte przez badaczy

¹⁴ Por.: L. Gryś, dz. cyt., s. 202.

tej Księgi¹⁵, więc warto przy nich pozostać. Piszac więc o *dotatkach* lub *uzupełnieniach* do Księgi Estery, nie rozstrzyga się w tym artykule ani kwestii pierwszeństwa oryginału Księgi, ani nie deprecjonuje wersji hebrajskiej.

Badacze zajmujący się Księgą Estery przyjęli w opracowaniach naukowych zasadę oznaczania owych partii tekstu greckiego kolejnymi literami alfabetu łacińskiego¹⁶. Przedstawia się to w następującym porządku: A – fragment tekstu Księgi opisujący sen Mardocheusza i udaremnienie zamiaru pozbawienia życia króla; B – tekst dekretu zezwalającego na zagładę Żydów w ustalonym terminie; C – modlitwa Mardocheusza; D – modlitwa Estery; E – zarządzenie zezwalające Żydom na obronę w dniu, gdy zostaną zaatakowani; F – wyjaśnienie wizji Mardocheusza; kolofon informujący o przekładzie. Treść powyższych dodatków jest następująca:

- Passus oznaczony literą A przedstawia sen Mardocheusza. Dotyczy on walki dwóch smoków. Starciu towarzyszy lęk narodu sprawiedliwego, który obawia się o swoje życie. W momencie zagrożenia wołają do Boga o ocalenie, który ratuje ich, zsyłając rzekę (por. Est 1, 1d – 1l). Część ta zawiera również przekaz o spisku przygotowywanym przez dwóch eunuchów na życie króla. Dzięki interwencji Mardocheusza zostaje on udaremniiony (por. Est 1, 1m – 1r). Dodatek poprzedza rozdział pierwszy Księgi Estery w wersji hebrajskiej.
- Fragment B zawiera tekst rozkazu przeprowadzenia zagłady na Żydach. Na jego początku król podkreśla swoją życzliwość wobec poddanych oraz zasługi Hamana, który piastuje drugi urząd w państwie. To właśnie on podpowiedział władcy, że wśród jego poddanych znajduje się podejrzany naród, który należy wyeliminować, aby zachować porządek w królestwie. Tekst dekretu określa osoby i sposób przeprowadzenia zagłady (por. Est 3,13a – 13g).
- Dodatek C jest zapisem modlitwy Mardocheusza skierowanej ku Bogu o ocalenie od planowanej eksterminacji. Opiekun Estery odwołuje się w niej do Bożej wszechmocy oraz do wybrania Izraela przez Boga. Z tego względu prosi on o pomoc Bożą.

¹⁵ Por.: D. Clines, *Esther Scroll. The story of the Story*, Sheffield 1984, s. 69–70; C.A. Moore, *Daniel, Esther and Jeremiah. The Additions*, New Haven & London 2010, s. 153–250; A. Tronina, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Księga Tobiasza, Judyty i Estery*, Lublin 2001, s. 169.

¹⁶ Zob.: J.D. Levenson, dz. cyt., s. 28–29; D. Reid, dz. cyt., s. 158–159; D. Clines, dz. cyt., s. 70.

Mardocheusz tłumaczy w niej również motywy swojego zachowania wobec Hamana.

- Część księgi oznaczoną literą D stanowi modlitwa Estery. Również i ona odwołuje się w niej do faktu wybrania Izraela przez Boga oraz prosi Go o pomoc podczas spotkania z władcą, by przemienił jego serce.
- Fragment E jest zapisem powtórnego edyktu królewskiego, tym razem w obronie Żydów. Król podkreśla w nim oszustwo Hamana oraz sprawiedliwość praw, którymi kierują się Żydzi (por. Est 8, 12a – 12x).
- Dodatek F jest eksplikacją tajemniczego snu Mardocheusza. Okazuje się w nim, że smokami z początku księgi w wersji greckiej byli on i Haman, a rzeką – Estera. Fragment ten podkreśla fakt interwencji Stwórcy w obronie ludu Bożego (por. Est 10, 3a – 3k).
- Kolofon na końcu Księgi informujący o dokonanej przekładzie przez Lizymacha, syna Ptolemeusza z Jerozolimy (por. Est 10, 3l).

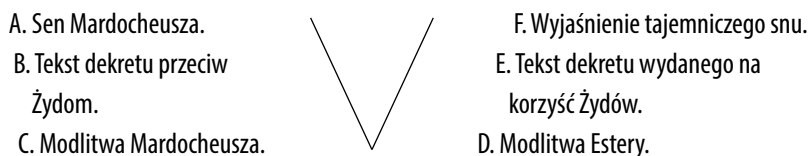
Dodatki te w historii egzegezy Księgi Estery były umieszczane w różnych miejscach tekstu natchnionego. Z tego powodu warto prześledzić umiejscowienie wspomnianych dodatków, ponieważ ich położenie w zależności od wersji Księgi ma wpływ na jej strukturę. Przedstawia to poniższa tabela:

Dodatki w różnych wersjach Księgi Estery					
Oznaczenie	Biblia Tysiąclecia	Tekst masorecki	LXX	Tekst Alfa	Wulgata
A	1, 1a–1r	brak	A 1–17	I, 1–18	11, 2–12,6
B	3, 13a–13g	brak	B 1–7	IV, 14–18	13, 1–7
C	4, 17a–17i	brak	C 1–30	V, 12–17	13, 8–18
D	4, 17k–17z	brak	D 1–16	V, 18–29	14, 1–19
E	8, 12a–12x	brak	E 1–24	VIII, 22–32	16, 1–24
F	10, 3a–3k	brak	F 1–10	VIII, 50–52	10, 4–13
kolofon	10,3l	brak		brak	11,1

Analizując powyższe zestawienie, stwierdzić można, że uwzględnienie tych dodatkowych partii tekstu wpływa na ustalenie struktury Księgi Estery. W różnych wersjach Księgi te uzupełnienia są umieszczone w odmiennych miejscach tekstu. W sposób najbardziej czytelny widać to w wersji Wulgaty. W tym tłumaczeniu wspomniane dodatki nie tylko zostały umieszczone na zakończeniu Księgi, lecz i autor tłumaczenia przedstawił ich kolejność, np. dodatek E następuje

po fragmencie F. Różne umieszczanie tych partii tekstu natchnionego w wersjach Księgi Estery było przyczyną niemałych trudności egzegetów¹⁷. Zdecydowana większość tłumaczy Księgi Estery, gdy podejmuje się przekładu tekstu, zdecydowana jest umieszczać te fragmenty greckie w odpowiednich miejscach sugerowanych przez tekst masorecki. Przykładem takiego podejścia do tłumaczenia jest praca tłumacza Księgi w tzw. Biblii Tysiąclecia.

Niezależnie od problemu umieszczenia omawianych uzupełnień greckich w kontekście tekstu masoreckiego, co ma wpływ na ustalenie struktury Księgi, warto przyjrzeć się strukturze samych dodatków. Uzupełnienia te, niezależnie od ich miejsca w tekście Księgi Estery, same z siebie posiadają układ chiastyczny¹⁸ (z pominięciem kolofonu):

Z pewnością problem owych dodatkowych partii tekstu greckiego jest na tyle interesujący, że wymagałby poświęcenia mu oddzielnego artykułu.

Styl Księgi Estery

Styl, w jakim został napisany tekst, odgrywa również istotne znaczenie w procesie wydobycia jego głównego przesłania. Styl ten uzupełnia strukturę dzieła. W Księdze Estery można odnaleźć liczne powtórzenia, np. wzmianka o pochodzeniu Mardocheusza w Est 1, 1a–1c i 2, 5–6 lub relacja o ukaraniu eunuchów królewskich w Est 1, 1m–1o i 2, 21–23. Utwór zawiera bardzo wiele par słów powiązanych ze sobą za pomocą spójnika „i”. W samym pierwszym rozdziale odnaleźć można następujące dublety werbalne: *Aswerus, ten sam Aswersus; od Indii do Etopii* (1, 1); *swoich książąt i swoich sług; Persja i Media* (1, 3.14.19); *wielmożów i władców państw* (1, 3); *od największych do najmniejszych* (1, 5); *prawo i sprawiedliwość* (1, 13); *król i jego*

¹⁷ Por.: S. Grzybek, *Księga Estery. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1963, s. 15–18.

¹⁸ Por.: J.D. Levenson, dz. cyt., s. 30.

książęta (1, 16); *pogardy i gniewu* (1, 18); *król i jego książęta* (1, 21); *do każdej krainy jej własnym pismem i do każdego narodu w jego własnym języku* (1, 22). Posługiwanie się nimi sprawia wrażenie, że autor Księgi jest kimś w rodzaju archiwisty, którego zadaniem jest wierne przekazanie tego, co się wydarzyło w związku z Hamanem. Z pewnością w tym celu autor natchniony przytacza genealogię Mardocheusza, wykazuje się wiedzą o funkcjonowaniu imperium perskiego, wzmiankuje o istnieniu kronik królów Medii i Persji (por. Est 1, 19). Podobne wrażenie pojawia się w kontekście skrupulatnego wyliczenia imion siedmiu eunuchów i książąt doradzających władcy (por. Est 1, 10.14) i dzięki skrupulatnemu wyliczeniu synów Hamana (por. Est 9, 7–9)¹⁹. W niektórych miejscach księgi autor wylicza szereg synonimów wzmacniających tylko wymowę tekstu, np. *wygubić*, *wybić i wytracić* (Est 3, 13; 7, 4; 8, 11); *wielki smutek, posty, płacz i lament* (Est 4,3); *światło, wesele, radość i sława* (Est 8, 16)²⁰.

Wśród innych cech języka Księgi Estery należy wymienić używanie przez natchnionego autora hiperboli (127 prowincji, 180 dni ucztoowania, 12 miesięcy pielęgnacji Estery, propozycja Hamana o przekazaniu 10000 talentów celem wpłacenia ich do skarbcza królewskiego, drzewo wysokie na 50 łokci, 75000 pokonanych wrogów). Nadto hagiograf stosuje ironię, ponieważ Haman, który chciał, aby przed nim padano na twarz (por. Est 3, 2), sam musiał wiele razy upokorzyć się przed Mardocheuszem, a w końcu upaść przed Żydówką, aby błagać o ocalenie życia (por. Est 7, 7–8)²¹. Miejscami składnia jest niepoprzedzona, np. w wypowiedzi Zeresza w Est 6, 13: *Jeśli Mardocheusz jest z narodu żydowskiego, a ty zacząłeś przed nim padać, to nie przemożesz go, raczej całkiem przed nim upadniesz*. Hagiograf bardzo często używa słowa „wszyscy” (*wszyscy ludzie, którzy znajdowali się w Suzie* – Est 1, 5; *wszystkie państwa/prowincje* – Est 1, 22; 3, 14; *wszystkie kobiety* – Est 1, 20; *wszyscy książęta i słudzy* – Est 2, 18; *wszyscy Żydzi* – Est 3, 13). Autor posługuje się również słowami pochodzenia perskiego. Wśród nich badacze wymieniają takie terminy, jak: *partemim* – książęta, *ahashdarpanim* – satrapowie; *dat* – prawo; *pitgam* – edykt²².

Uważna analiza lingwistyczna pozwala określić język Księgi w wersji masoreckiej jako późny hebrajski (podobnym posługuje się Ezd, Ne, Krn i niektóre z Ksiąg prorockich). Rozpoznanie to jest

¹⁹ Por.: G.V. Smith, *Esther*, w: tenże, *Ezra – Nehemiah – Esther*, Downers Grove 2010, s. 223.

²⁰ Por.: J.D. Levenson, dz. cyt., s. 10–11.

²¹ Por.: G.V. Smith, dz. cyt., s. 223.

²² Por.: A. Berlin, *Esther*, Philadelphia 2001, s. xxvii.

możliwe dzięki użyciu słów takich, jak: עֲבִי רָדָה (por. Est 3, 15) – *zamek, twierdza*; וַיִּכְתְּרֶנָּהּ (por. Est 2, 17) – *korona*; דָּמָל כִּשְׂתָּהּ (por. Est 7, 2) – *królestwo*; עֲאֲמֵנֵנָּהּ (por. Est 9, 26) – *list*. Utwór zawiera również babilońskie nazwy miesięcy, np. Adar.

Księga Estery zajmuje ważne miejsce w kanonie biblijnym. Próbuje odpowiedzieć na pytanie o to, jak zachować tożsamość wśród obcych i jak być wiernym ojczystym tradycjom. Właściwy sens tej biblijnej opowieści jest możliwy do wydobycia wtedy, gdy podejmie się próbę ustalenia jej struktury literackiej. Tylko wtedy możliwe jest odkrycie jej przesłania, gdy zwróci się uwagę na istniejące struktury wewnątrz Księgi. Wymienione w niniejszym artykule koncepcje badaczy Księgi Estery są pomocą dla ustalenia jej precyzyjnego sensu. Ważne miejsce wśród nich zajęły teorie dotyczące sformułowania *zmieniło się wszystko* oraz wzmianki o *upadaniu*. Styl Księgi ukazuje hagiografa jako kogoś w rodzaju kronikarza i archiwisty, który pisząc o pewnych wydarzeniach z dworu perskiego, chce jednocześnie dodać otuchy swoim rodakom, którzy obecnie lub w przyszłości będą przeżywać podobne zagrożenia.

Summary

This article deals with identification of the literary structure of the Book of Esther. This task is not simple due to the coexistence of two language versions of the book and three versions of the text (Masoretic, LXX and Alpha). Another problem is posed by the Greek additions and their place in the Book. Despite the hindrances, the paper offers the following suggestions regarding the literary structure. This begins with a presentation of Michael Fox's theory, the key idea of which is the term עֲמִ:רֹבְתָהּ (*mišteh*) denoting feasting. Fox claims that the structure of the Book is based on information about 10 feasts. Moreover, he notes that the entire composition forms a logical whole as it has an introduction, a development and a conclusion. Frederic Bush suggested recreating the structure of the Book based on the key elements of the narrative, which he respectively called: introduction, problem, resolution, final solution and conclusion. Jon Douglas Levenson suggested interpretation of the Book as a concentric composition, that is as one containing a climax with all preceding events leading to it. Levenson remarks that the climax is made up of the events described in chapter six. Another suggestion focuses on the expression נְהַפּוּשָׁה הָשָׂא, (*nahpôk hú*). According to this theory, every significant event of the first part is mirrored in a parallel event in the second one. What has also been discovered is the role of the core נָפַל denoting collapse. Finally, there is a description of the style of the book.